

Fontilles: ciència i filantropia, o viceversa

Pep Martínez

Professor de de l'IES Antoni Llidó - Xàbia

Justificar que DAUALDEU haja triat el Sanatori de Fontilles com a tema central d'algun dels seus números resulta fàcil, si no innecessari: el Sanatori-colònia Sant Francesc de Borja ha estat durant dècades la institució de la comarca que ha exercit més activitat científica i, a més, ho ha fet com a centre capdavanter a nivell mundial. La seua història és intrincada, vidriosa en alguns capítols, però colosal i admirable.

La lepra és segurament la malaltia estigmatitzant per excel·lència. La provoca el microbi *mycobacterium leprae*, descobert per Hansen l'any 1871. Ha estat invencible des de fa 2 600 anys fins no en fa ni 50. La història de Fontilles és, sobretot, la de la guerra victoriosa contra un mal atroz, devastador: inflingia un progressiu i cruel deteriorament físic, "un estat de paràlisi en la consciència del malalt", l'estigmatitzava i el marginava socialment i, molt sovint, el condemnava a una mort llarga, dolorosíssima i abjecta.

Llevant d'un període de gestió pública i aconfessional (1932-1939), la propietat ha estat de caràcter privat i catòlic (un patronat de pròcers devots), i la gestió interna, nosocomial i clerical. Fontilles ha estat mascaró de proa, l'obra insígnia del catolicisme social militant: una mostra incontestable de la supremacia de l'ètica del catolicisme (des del 1939, naciocatolicisme de pedra picada). El projecte naix com a iniciativa dels activistes més conspicus de la més alta -perdó- casta social valenciana: un líder clerical, veïnat a Gandia, el jesuïta Carlos Ferris, i un terratinent, advocat i polític, de Benimeli, Joaquín Ballester. Calia actuar davant la magnitud del problema humà i social que va atènyer el rebrot del mal de Hansen a Espanya a les darreries del XIX, especialment, al País Valencià, i amb major virulència a la Marina Alta, i pressuposada la inoperància, per incapacitat crònica, de les administracions públiques. És una ocasió daurada, quasi revelada, que mobilitzarà el catolicisme espanyol d'una manera sorprenent i que, a pesar dels entrebancs inicials, quallarà ràpidament en la construcció d'unes instal·lacions modèliques per a l'aïllament i l'assistència dels leprosos, amb criteris homologats amb els millors centres especialitzats del món (Bergsen, Noruega, en fou el model). D'aquests inicis, fins l'entrada dels primers malalts, tracta l'acticle de la historiadora Teresa Ballester.

Aquest component 'missioner' i sectarista n'és el de més mal valorar, si ho mirem des de la perspectiva de les convencions científiques i l'ètica democràtica i laïca actuals. Siga com siga, Fontilles va aconseguir el seus objectius amb escreix: primer, va solucionar el problema sociosanitari de l'aïllament preventiu i l'assistència digna dels malalts; després, va ser centre de referència en la descoberta de tractaments. La lepra està eradicada a tot l'Estat gràcies al Sanatori de Laguar. Fontilles ha tractat uns 2 700 malalts del mal de Hansen; n'ha guarit centenars, i ha possibilitat, amb la seua tasca investigadora i filantròpica, la sanació de multitud de malalts arreu del món.

L'èxit de Fontilles s'ha fonamentat -a més, és clar, d'un eforç altruista mai prou ponderat- en una progressió positiva en la pràctica mèdica: des de les simples cures pal·liatives (amb alguna peripècia de medicina alternativa i màgica) de les primeries, la investigació i l'experimentació terapèutica constant, fins a la implantació de les teràpies definitives que combinen les sulfones, la Clofazimina i la Rifampicina, des dels inicis dels 80 del segle passat. D'aquesta evolució ens informen, primer, el catedràtic d'Història de la Medicina, Josep Bernabeu-Mestre, que subratlla la ingerència de criteris extracientífics en la política assistencial de la institució, i, tot seguit, la doctora Maria Francisca Palencia, la qual ens explica quina hi va ser la pràctica mèdica i com Fontilles va esdevenir far de ciència i esperança a nivell mundial, amb la investigació i l'experimentació de medicaments i protocols sanitaris efectius contra la malaltia de Llätzer.

Completen aquesta aproximació monogràfica un article de l'actual director sanitari de la institució, José Ramón Gómez, sobre la necessitat que en aquestes terres, en començar el segle XX, el nombre creixent de leprosos havia creat; un acarament entre els dos models de medicina que representaven els dos dermatòlegs fundacionals (J. Castellanos, de caire higienista, *versus* M. Comín, amb un perfil més d'investigador de laboratori), a càrrec de l'erudit Juan Codina; i una exhaustiva anàlisi tècnica del conjunt de construccions que conformen un recinte màgic (una ciutat bastida contra el dolor), elaborada per l'arquitecte Javier Bonilla.

